

УДК 343.98:343.431

Філашкін Вадим Сергійович —
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, начальник відділу УБОЗ УМВС України в Миколаївській області, майор міліції

Слідова картина торгівлі людьми

У науковій статті розглядається такий елемент криміналістичної характеристики торгівлі людьми транснаціонального характеру як слідова картина, аналізується її зміст та значення для діяльності, пов'язаної з розкриттям і розслідуванням зазначеного виду злочинів.

Ключові слова: криміналістична характеристика, слідова картина, торгівля людьми, матеріальні та ідеальні сліди злочину.

Злочин завжди матеріальний і викликає сукупність пов'язаних з ним змін, що відбуваються в органічній та неорганічній природі. Такі відображення поділяються на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів) та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини).

Необхідність внесення комплексу слідів, місця, часу й обстановки як елементів криміналістичної характеристики зумовлена тим, що слідова картина є, по суті, відправною точкою розслідування й у багатьох випадках визначає успіх розкриття злочинів [1, с. 87].

На думку В. С. Кузьмічова та Г. І. Прокопенка, типова “слідова картина” злочину в її широкій інтерпретації – це сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину [2, с. 253].

У настільній книзі слідчого під редакцією В. Я. Тація, М. І. Панова, В. Ю. Шепітька, В. О. Коновалової, в структурі криміналістичної характеристики злочинів розглядається такий елемент як “типові сліди злочину”, що охоплює будь-які зміни середовища, які виникли у результаті вчинення злочину. Сліди злочину охоплюють: а) зміни в речовій обстановці; б) сліди-відображення (сліди рук, ніг, транспорту, інструментів тощо); в) предмети-речові докази; г) ідеальні сліди (сліди пам'яті людини); д) запахові сліди і сліди мікрочастинки [3, с. 194].

Слідова картина злочину завжди є об'єктом детального наукового аналізу вчених, адже на основі матеріальних та ідеальних джерел слідової інформації можна отримати дані про елементи криміналістичної характеристики відповідного злочину та взаємозв'язки між ними.

Питання криміналістичної характеристики злочинів, у тому числі й торгівлі людьми, розглядалися в роботах В. П. Бахіна, П. Д. Біленчука, Р. С. Белкіна, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. М. Колесніченка, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Г. А. Матусовського, В. О. Образцова, В. В. Пясковського, М. В. Салтєвського, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та інших.

Напрацювання вчених створюють значне наукове підґрунтя для подальших творчих пошуків, урахувавши актуальні потреби практики. Як зазначає Н. С. Карпов, торгівля людьми – специфічний вид злочину, з наявністю транснаціональної ознаки, який вчинюється організованими групами і ділиться на кілька стадій [4, с. 269].

За даних умов з'ясування змісту слідової картини торгівлі людьми транснаціонального характеру набуває особливого значення, враховує тенденції сучасної злочинності.

Адже нині розвиток суспільних відносин супроводжується “розмиванням” кордонів держав, збільшенням їх прозорості, збільшенням кількості фактів працевлаштувань громадян України за кордоном, розвитком туристичних відносин тощо, відповідно збільшується й кількість транснаціональних злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми.

Термін “транснаціональний” слід тлумачити, враховуючи положення Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. [5, с. 552–584], що була підписана державами-світовими лідерами та Україною, ратифікована Законом України від 4 лютого 2004 року [6].

У статті 2 Конвенції зазначено, що злочин носить транснаціональний характер, якщо: він учинений в більш ніж одній державі; він учинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; він учинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або він учинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

За наявності однієї або кількох перелічених ознак торгівля людьми набуває транснаціонального характеру та може застосовуватися у формах продажу або іншої незаконної угоди щодо людини (дитини) з метою її експлуатації, зокрема: оборнення її у рабство або застосування до неї форм, подібних до рабства (домашнє рабство, боргова кабала, кріпосний стан); використання людини у проституції або порно-

бізнесі; продажу дитини для незаконного усиновлення чи з іншою метою; продажу людини з метою незаконного вилучення її органів; примусу до участі у війні в якості комбатантів [7, с. 30] тощо.

Звісно, таке різноманіття злочинних діянь обумовлює й досить широке коло способів їх вчинення, що виражається у відповідній слідчій картині злочину.

На думку Р. С. Белкіна, описування способів учинення злочинів полягає не лише в описуванні дій, за допомогою яких досягнуті цілі злочинного зазіхання, але й в описуванні типових наслідків застосування того чи іншого способу, тобто характерних слідів і місць їх локалізації. “Голе” описування способу злочину не досягає мети: опис треба здійснювати або від слідів застосування цього способу, або до слідів такого застосування [8, с. 178]. При розробці окремих криміналістичних методик йдуть саме цим шляхом: описують типові способи вчинення того чи іншого злочину та відразу ж вказують, які ознаки дозволяють судити про ці способи, тобто, про характер і локалізацію залишених злочинцями матеріальних та ідеальних слідів.

Виходячи із проведених теоретичних й емпіричних досліджень, слід зазначити, що коло об'єктів криміналістичного дослідження, які зберегли на собі інформацію про подію злочину в справах про торгівлю людьми транснаціонального характеру досить широке та утворює наступні групи:

1. Документи:

а) що стосуються факту вербування та оформлення документів на виїзд громадян з України: рекламні оголошення; клопотання про надання візи; паспорт і подорожні документи та квитанції про оплату за їх оформлення; записи із номерами телефонів осіб, які вербували потерпілого, тощо;

б) що стосуються факту перевезення до країни-призначення: документи, які заповнювались у пункті виїзду та в'їзду, такі як митна декларація, виїзна форма, талони на посадку; чеки на товари, куплені в пункті виїзду та в країні-транзиті або квитанції пунктів обміну валюти; квитанції про оплату за проживання в готелях і відповідні журнали реєстрації; можливі документи, які заповнювались під час контактів з офіційними установами, наприклад, при потраплянні до поліції країни-транзиту тощо;

в) що стосуються факту перебування в країні призначення та експлуатації потерпілої особи: документи, пов'язані з в'їздом та проживанням в країні-призначення, такі як імміграційні карти, митні декларації, талони на посадку, чеки за товари, придбані в магазинах; квитанції про оплату за проживання в готелях і відповідні журнали реєстрації; документи, які заповнювались під час контактів із офіційними

установами; документи, які заповнювалися в медичних установах; квитанції про міжнародні банківські перекази та інші банківські форми тощо [9, с. 49];

г) що пов'язані із діяльністю організацій, причетних до сфери торгівлі людьми: установчі документи, що підтверджують право на заняття туристичною діяльністю, діяльністю по працевлаштуванню (в тому числі й за кордоном); документи, які засвідчують оренду приміщень; копії паспортів орендарів, їх телефони; відповідні банківські реквізити організацій.

Зазначені документи можуть бути як справжніми, так і підробленими, серед видів матеріальної підробки слід зазначити використання таких видів як виготовлення повністю підроблених документів; документів, виконаних на друкованих пристроях; підробка відтисків печаток і штампів; часткова підробка документів (дописка, підчистка, травлення, заміна фотокарточок, заміна частин (листоків) документа; підробка підписів) [10, с. 299–311];

д) інші документи, вилучені у потерпілих та підозрюваних (обвинувачених): трудові договори (контракти) з потерпілими та іншими особами; боргові розписки; копії квитанцій на міжнародні поштові відправлення; установчі документи, що підтверджують право на заняття туристичною діяльністю, діяльністю по працевлаштуванню (в тому числі й за кордоном); проїзні квитки, білети; банківські дозволи на вивіз валюти; записні книжки, в тому числі й електронні; інші записи; мобільні телефони з пам'яттю, передусім, якщо там є анкетні дані, адреси, номери телефонів великої кількості осіб жіночої статі, а також іноземних громадян, банківських рахунків; документи про надходження та одержання грошових переказів; альбоми з фотографіями різноманітних жінок; крім того, інформація, яка міститься в мережі Інтернет і стосується розміщення рекламних оголошень про надання послуг сексуального характеру, продажу органів чи тканин людини тощо [9, с. 48–50].

2. Предмети та товарно-матеріальні цінності:

а) засоби, за допомогою яких підроблялися паспорти та інші документи, необхідні для отримання віз для виїзду за кордон, бланки документів, а також печатки, штампи тощо;

б) холодна, вогнепальна зброя, засоби катування, компрометуючі відеозаписи тощо, за допомогою яких на потерпілу особу заподіювався фізичний і психологічний тиск;

в) електронні носії інформації: системні блоки комп'ютерів, жорсткі та гнучкі магнітні диски, лазерні диски тощо, які причинно пов'язані з подією злочину;

г) товарно-матеріальні цінності (рухоме, нерухоме майно) та грошові кошти (готівкові та безготівкові, в тому числі електронні бан-

ківські розрахунки), які відображають факт продажу людини або її іншої незаконної передачі.

4. Приміщення та транспортні засоби:

а) складські, офісні, житлові та ін., де відбувалося вербування осіб для вивозу за кордон, підготовка відповідних документів тощо;

б) приміщення, де потерпілі особи утримувалися;

в) транспортні засоби, які використовувалися для перевезення, утримання потерпілих осіб.

5. Пам'ять людей (ідеальні відображення), що знаходять свій вираз у кримінальній справі у вигляді показань свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених.

Суттєве значення мають дані Укртелекому та інших організацій, що надають послуги з телефонного зв'язку, про вхідні та вихідні дзвінки з телефонів осіб, які підозрюються у причетності до злочинної діяльності.

Оскільки нерідко злочинці використовують безготівкові форми розрахунків через банки, за системою переказів "Western Union", це надає можливість отримати з банківських установ відповідні документи.

Водночас в Держкомкордоні залишаються відомості про місце і час, з ким і на якому автотранспорті особи, причетні до торгівлі людьми, перетинали будь-коли державний кордон України. Крім того, відповідні дані залишаються в касах аеропортів, залізничних вокзалів, оскільки у багатьох випадках при оформленні проїзних документів вказується прізвище пасажирів. На митниці залишаються митні декларації про вивезення та ввезення іноземної валюти на територію України при безпосередньому перевезенні злочинцями грошей, за поставлених жінок.

У разі звернення потерпілих за медичною допомогою у відповідних медичних установах залишаються медичні документи (реєстраційні обліки, картки, історії хвороб тощо), крім того, медичним працівникам відомі обставини щодо звернення та лікування потерпілих [9, с. 48–51].

У справах про торгівлю людьми криміналістичний інтерес представляють не тільки сліди злочинців, але й сліди потерпілих. Дуже важливо правильно визначити, які саме сліди і де повинні або могли залишитися в результаті вчинення злочину.

Пошук слідів доцільно проводити як на місці затримання підозрюваних у вчиненні злочинів, так і в місці утримання потерпілих, за місцем знаходження посередників у вчиненні злочинів, транспортних засобах, що використовувалися для перевезення потерпілих тощо.

Оскільки мова завжди йде не тільки про матеріальні, але й про ідеальні сліди, їх носії (джерела) варто виявляти відслідковуючи діяльність із підготовки вчинення злочину, безпосереднього вчинення та приховання наслідків (слідів злочину). Кожна з цих стадій може бути

помічена очевидцями. Від них можливо отримати відомості про стать людей, пов'язаних із вчиненням торгівлі людьми, їх вік, зовнішній вигляд, особливі прикмети, автотранспорт, напрямок руху і деякі інші дані, що мають значення для встановлення особистості злочинців.

Переміщення і переховування людини припускає багаторазові факти контактної взаємодії одягу злочинців і одягу потерпілих. У результаті такої взаємодії на одязі потерпілого часто залишаються мікрОВОлокна одягу злочинців і навпаки. Обов'язково залишаються мікрОВОлокна його одягу на тих предметах, з якими він вступав у контактну взаємодію: ліжко, де він лежав; оббивка крісла, де сидів; радіатор батареї, до якої був прикутий, тощо. Аналогічні сліди залишаються також у транспортному засобі, що використовувався для перевезення потерпілого.

Якщо для утримання, обмеження переміщення потерпілого застосовувалися наручники, мотузки і тому подібні засоби, на цих предметах залишається клітини епітелію, кров потерпілого [11].

Вагоме значення у структурі криміналістичної характеристики мають ідеальні сліди, що відображуються у пам'яті потерпілих, свідків, підозрюваних та обвинувачених.

Так, підозрювані чи обвинувачені у вчиненні торгівлі людьми можуть надати інформацію про особливості підготовки до вчинення злочину, підшукування відповідних засобів і знарядь учинення злочину, його співучасників; налагодження корупційних зв'язків із представниками прикордонних та інших державних органів; про розподіл ролей та міжнародні зв'язки у злочинній групі тощо.

До свідків, яким можуть бути відомі обставини, що мають суттєве значення для справи, окрім очевидців, слід віднести: членів родини, рідних, близьких потерпілого, які володіють відомостями про його зв'язки, особливості працевлаштування чи вимоги, що пред'являлися до особи; свідків діяльності злочинної групи, яка займалася "працевлаштуванням" громадян, їх відбором; осіб, що мешкають поблизу помешкань, де перебували потерпілі, або які бачили його переміщення злочинцями; особи, які стали свідками захоплення людини, дій злочинців до і після нападу; особи, які викликали міліцію після вчинення злочину чи надали для цього свій телефон; особи, які надавали першу допомогу жертві після її звільнення; члени бригади швидкої допомоги, медичний персонал лікувального закладу, хворі, які контактували з жертвою; колеги по роботі потерпілого та інші працівники підприємства, установи, організації; керівники та члени спортивних секцій, де тренувалися члени злочинної групи, офіціанти розважальних закладів, де збиралась група, тощо.

Отже, вчинення торгівлі людьми транснаціонального характеру знаходить свій вираз у наявності матеріальних та ідеальних слідів учи-

нення злочину, а саме: слідів, пов'язаних із переміщенням (законним чи незаконним) через державний кордон (наприклад, відповідні документи); слідів укладення незаконної угоди стосовно жертви з її подальшим переміщенням через кордон (наприклад, журнали обліку відвідувань, записи секретарів організацій, що займаються працевлаштуванням громадян за кордоном, та ін.); слідів отримання винагороди за продаж людини (гроші, цінності, сліди пальців рук на них, мікрочастинки тощо); слідів, що залишилися на тілі людини внаслідок застосування фізичного насильства (тілесні ушкодження, сліди крові); широкого кола ідеальних слідів (показання потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених) [12, с. 45] та інших, що в сукупності складають такий елемент криміналістичної характеристики як “слідова картина”.

Список використаних джерел

1. Селиванов Н. А. Криминалистическая характеристика убийств, совершенных по найму : [пособие для следователей] / Н. А. Селиванов. — М. : Лига Разум, 1998. — 224 с.
2. Кузьмичов В. С. Криміналістика : [навч. посіб.] / Кузьмичов В. С., Прокопенко Г. І. ; [за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Мойсєєва]. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 368 с.
3. Настільна книга слідчого : [науково-практичне видання для слідчих і дізнавачів] / Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. — К. : Вид. дім “Ін Юре”, 2003. — 720 с.
4. Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми / Н. С. Карпов // Університетські наукові записки. — 2005. — № 3 (15). — С. 268–273.
5. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. : прийнята Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листоп. 2000 р. та додаткові Протоколи до неї // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. — К. : “Фенікс”, 2006. — С. 554–606.
6. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми і покарання за неї й Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю) : Закон України від 4 лют. 2004 р. № 1433 — IV // Відомості Верховної Ради. — 2004. — № 19. — Ст. 263.
7. Кубов Р. Х. Торговля людьми как вид транснациональной преступности / Р. Х. Кубов // Рос. следователь. — 2008. — № 1. — С. 30–32.
8. Белкин Р. С. Курс криминалистики : [учеб. пособие] / Р. С. Белкин. — [3-е изд., доп.]. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. — 837 с.
9. Весельський В. К. Торговля людьми в Україні (проблеми розслідування) : [навч. посіб.] / Весельський В. К., Пясковський В. В. — К. : КНТ, 2007. — 266 с.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

---

10. Аверьянова Т. В. Криміналістика : [учеб. для вузов] / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Норма, 2008. — 992 с.

11. Авраменко О. Л. Слідова картина к елемент криміналістичної характеристики викрадення людини [Електронний ресурс] / О. Л. Авраменко // Міжн. наук.- практ. Інтернет-конф. за різними юрид. напрямками. — Режим доступу : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=769.

12. Борідько О. А. Глобалізація світових процесів та уніфікація криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми / О. А. Борідько // Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю [Текст] : тези доп. Міжн. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 24 берез. 2010 р.) / редкол : М. Г. Вербенський, В. Я. Горбачевський, Є. М. Моїсєєв, О. М. Джуца та ін. — К. : КНУВС, 2010. — С. 44–46.

В научной статье рассматривается следовая картина — элемент криминалистической характеристики торговли людьми транснационального характера, анализируется ее содержание и значение для деятельности, связанной с раскрытием и расследованием данного вида преступлений.

The scientific article deals with the examination of the trace picture — the element of criminalistics description of trafficking of people of transnational character, its content and importance for the activity concerning the crime detection and investigation of this type of crime is analysed.

Стаття надійшла до редакції журналу 15 листопада 2010 року.